

Zhanat Askerbekkızı Aimukhambet  
L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi  
Bazar Anaskızı Rakhmetova  
I.Altınсарin Arkalık Pedagoji Enstitüsü

## KAZAK FOLKLORU VE EDEBİYATINDAKİ DEDE KORKUT VE MİTOPOETİK ALAN

**Anahtar Kelimeler:** Dede Korkut, folklor, edebiyat, mitopoetik alan, mitik düşünce, motif, eski dünya görüşü, intertekt, ansıtma

**Key words:** Dede Korkut, the folklore, the literature, the mitopoetic area, the mythic thought, the motif, the old worldview, the intertext, the reminiscence

**Ключевые слова:** Дед Коркут, фольклор, литература, мифопоэтический аспект, мистическое мышление, мотив, древнее мировоззрение, интертекст

Bütün Türk dünyasında ayrıca Kazaklar arasında adı ezelden beri bilinen meşhur Dede Korkut – büyük şair, usta besteci, ileri görüşlü, bakşılar piri, hanlar kılavuzu, halk arasında söylenen atasözlerinin sahibi, kısaca ifade etmek gerekirse arketiptik bir şahıstır. Dede Korkut'a ait hikayelerin hepsinde sır dolu olaylardan söz edilir. Onun dünyaya gelişi, başından geçen vakıalar, kopuz çalıcılığına kadar hepsi “mitik düşünce” etrafında tanıtılır. Kazak folklorunda Dede Korkut'un dünyaya gelişi ve dünyadan göçüşü su dünyasıyla ilgili gösterilecek olursa kopuzu – ruhun acayip olanaklara sahip olduğunu kanıtlayan bir alettir. Dede Korkut'un ölümden kaçış motifinin gizli bir anlamı var. Dede Korkut adıyla ilgili olarak söylenen “Kayda barsañ – Korkıtın köri (Nereye gitsen – Dede Korkut'un mezarı)”, “Korkıtka jakkan şıraktay (Dede Korkut için yakılan çıra gibi)”, vb. atasözleri ve deyimlerin folklorik-mitolojik yönü eski dünya görüşünden haber verir. Dede Korkut kaderiyle, hayatın kanunu ve zıtlıkların “birikmesi” işaret edilir. Dede Korkut, halk edebiyatı bir yana bırakılırsa yazılı edebiyatın da kahramanıdır. Edebi eserlerde de Dede Korkut motifleri esas alınmıştır. Makalede bu yöntem esasındaki görüşlere yer verilecektir.

Türk dünyasının mitik-efsanevi alandaki meşhur şahsı Dede Korkut Kazaklar arasında evliya, bakşılardan piri, usta besteci, ebedi ömrü arayan kimse olarak bilinir.

Dede Korkut hakkındaki efsaneler neredeyse mitik bakış açısından da değerlendirilir. İlk motifler Dede Korkut'un dünyaya gelişi hakkında olsa da sonrakileri onun ebedi ömrü arayışıyla ilişkilendirilir.

Kazak sahasındaki Dede Korkut “izleri” küy (ezgi) dünyası ve bakşılık alanında görülür. Yazılı edebiyattaki yeri göçebeler için ikinci sıradadır. Başka kahramanlara göre Dede Korkut'un folklor ve edebiyattaki şahsiyetinin ayırıcı yönünün başlaması çok eskiye dayanır. Bunun kanıtı – efsanelerle birlikte bu güne ulaşan “Dede Korkut Kitabı”dır.

Kazak folklorundaki Dede Korkut'un dünyaya geliş motifi – çok eski efsanelerde yer alır. Bu efsanelerde onun dünyaya gelişi sırlı bir güçle ilişkilendirilir. Yani mitolojik düşünceyle ilgili görülür.

Benzersiz yaratılışı, yani acayip bir şekilde dünyaya geliş motifi sonraki zamanlardaki masallarla destanlara da girer. “Er Töstik” masalındaki Töstik'in, “Alpamis Batır”, “Qobilandı Batır” destanlarındaki kahramanların dünyaya gelişi eski hikayedeki Dede Korkut'un doğuşu vakiasıyla benzeşir. Fakat, Dede Korkut'un dünyaya gelişi onlardan daha farklıdır:

Korkıt tугan kezinde –	Korkut doğduğu sırada
Kara jerdı suw algan	Yeryüzünü su almış
Kara aspandı buw algan.	Gökyüzünü duman almış.
Ol tuwarda el korkıp,	Doğacakken halk korkup,
Tuwan soñ äbden kuwangan	Doğduktan sonra sevinmiş.

Bu satırlar bizim aklımıza “Tufan” vakiasını getirir. Yaygın olarak bilinen kozmolojik mitlerde su taşkını ve ondan kurtuluş yollarına ayrıca yer verilir. Araştırmacılara göre tufan olayı hakkında ilk olarak “Gılgamış Destanı”nda bahsedilir, bu olaya başka kutsal kitaplarda da yer verilir. Buradaki mitin bir bölümü tamamıyla Tufan olayına ayrılmıştır. Sümer mitolojisinde dünyayı eskiden kocaman bir su kütesinin kapladığı bildiriliyor. O okyanusun padişahı – tanrıça Tiyamat adlı çok korkunç bir yaratılmış. Onu yenip, dünyayı düzene sokmak için savaş meydanına Marduk çıkar. Marduk, Tiyamatı yener ve onun bedenini ikiye böldükten sonra üst kısmından gökyüzünü alt kısmından da yeri yaratır [2].

Çin mitolojisinde su taşkınıyla gökyüzü ruhları, dağlar, alplerle kahramanlar mücadele ederler. Su taşkınıyla mücadele etmek için padişah Çjawn-syüü'nün oğlu Gün yola çıkar. Fakat o su taşkınına engel olamaz. O öldükten sonra, onun ölmüş bedeninden Yuy doğar ve su taşkınına yenen o olur. Çin mitindeki

Tufan – tanrının kargışıyla qarşılaşmaq, insanlara göndərilən sınaq, onunla mücadele edip yenmək – yeryüzü həyatının galibiyetə ulaşmasıdır. [3, 110-112].

Kazak mitolojisində dünyayı su bastığında Nuh peyğambərin insanoğlunu Allah'ın emriylə kurtarmış olduğu, Nuh'un bəndəsi gəminin Kazıgurt dağına konduğu bəyan edilir. Kazıgurt, mitoloji görüşdə ayrıca yer alan və Türk dünyasının ruhani uygarlıklarının birləşdiyi kutsal bir məkandır. Kazak mitlərində, gəminin Kazıgurt'un başına konup yeni həyatın başladığı konusundan ayrıca söz edilir.

Bu anlatılanlardan biz mitopoetik alanda su dünyasının ayrı bir yeri olduğunu görürüz. Eski dünya görüşündə su dünyasının şəhətlər hökumdarlığıyla ilgili olduğu görülür. Bizim yoğunlaşmamız gereken yer – Dede Korkut'un dünyaya gəliş anında bu su dünyasının öne çıkmış olmasıdır. Gökyüzünü duman, yeri su kapladığı zamanda Dede Korkut'un dünyaya gəlişi acayib sirlərlə doludur. Bu Türk mitolojisindəki "küçük tufan" olayıdır. Yəni böylə bir durumda dünyaya gələn Dede Korkut sıradan bir insan değıldir. Eski əfsanələri araştıran Kazak bilim adamı Alkey Margulan şöyle deyir:

Sirderya'nın aşağı kısmında yaşayan Dede Korkut'un tarixi məkənini Kazaklar "Suv ayağı Qorqıt" (bəzən -su ayağı qurdım-) deyər adlandırmışlar. Kırgız şiirlerinde də böylə ifadə ediliyor. Bakşının şiirində də şöyle bir kısım var:

«Suv ayağı Korkıt, "Su ayağı Korkut  
Päleketti sen korkıt!» [1, 152] Felaketi sen korkıt!"

Mitik görüşə görə su – iki dünyayı birbirinə bağlayıcıdır. Ömürle ölüm çekişməsi konusunda su önəmli bir şəkildə göz önündə tutulur. O zaman Korkut da o dünyayla bu dünya arasında yaşayan seçkin bir candır. Öylə olduğu için də Kazaklar arasında:

Öli desəm öli emes, "Ölü desəm ölü değıl  
Tiri desəm tiri emes, Diri desəm diri değıl  
Sol atanıñ atası – O ataların atası-  
Ertede ötken Korkıt ata, -Ezelden beri Korkıt ata"  
deyər söylenir.

Dede Korkut'un üç yıl anasının rahmində yattığı söylenir. Burada folklorik büyüme denən görüşə rastlasak da "ana rahmində yatılan üç yılın" simbolik anlamına önəm vermək gerekir. Dünyanın dik şəklini "üçlü" şifətdə tanımlamaq dünya xalqları mitolojisində yayğındır. Gökyüzü əlemi, yeryüzü əlemi və yeraltı əlemi – Dede Korkut için tüm sirlərini açmış bir alandır.

Dede Korkut haqqındaki mitik əfsanə və hikayələr ağızdan ağıza ulaşır, məkəni hatıramızda sağlam bir yer aldı. Dede Korkut'a sayğı göstərmenin örneğı olaraq xalq ağızında bugünə kadar söylenən "Qorquta jaqqan şıraqtay" deyimini gösterebiliriz. Əfsanə boyunca, Dede Korkut'un mezarının başında hep çıra yanır durmuş və Dede Korkut'un mezarından hep kopuzun səsi (küy səsi) gəlmiş derlər. "Qayda barsan – Qorkıtın köri" denən bir atasözü də var. Buradan atalarımızın Dede Korkut'u ağıldan çıxarmadan onu hep ağıllarında tutduklarını anlayabiliriz.

Kazak məkəni görüşündə Dede Korkut şəxsiyyəti "mitik-folklorik" Korkut'tan "ədəbi" Korkut'a kadar ulaştı. Dede Korkut'un görkəmini yansıtan ədəbi əsərlərin birisi, əlbəttə, "Dede Korkut Kitabı"dır. Oğuz-Kıpçak devrinin ədəbi əsəri olaraq tanınan bu əsərdə Dede Korkut; hanın kılavuzu, danışmanı, büyük şair, xalqın birligi yolunda mücadele edən bir kahramandır.

Kazakların büyük şairi Mağcan Jumabayulı'nın "Qorqut" poemı "Şolpan" dergisinin 1922 yılındaki 2 və 3 númerləri sayılarında yayımlanmışdır. Poem konusu olaraq xalq ağızında söylenən Dede Korkut haqqındaki əfsanələr əsas alınmışdır. Türk dünyasının acayib bir şəxsiyyəti olan Dede Korkut'u Mağcan Altay Dağı'yla ilgili görmüşdür. Şair, həyatın geçici olduğuna üzələn Dede Korkut'un "Altay dağlarında tek başına gezmış" olduğunu ifadə edər [4,155]. Böyləce Mağcan, Dede Korkut'tan yola çıxaraq kəkni durumunu anlatır.

Yazar Ravşanbək Bektibayev "Qayta oralğan Qorqut ata" (Yinə dönmüş Dede Korkut) ilmî-fantastik romanında eski zamandaki Dede Korkut şəxsiyyətiylə çağdaş zamandakini birləştirir. Əsərin başlangıcında yazar şöyle deyir: "Bizim bildiyimize görə Korkut (Hor-Hut) dediyimiz – gökyüzündən, günəşdən yaratılan büyük Tanrı, hanlarla padişahları destekleyip, həyat gücünü verici kutsal "kut"tur. Bununla birlikdə Dede Korkut – yer altı ələminin sahibidir. Hatta yağış olaylarını düzenləyən, nehirleri ters akıtan, Gök Tanrıyla həberleşən bu – Dede Korkut'tur. Bununla birlikdə Macarıstan'daki Kıpçak boyları "Korkut" sözünü "ulu" sözülə bağdaştırıyor [5, 84]. Mitik görüşdəki Dede Korkut'un "iki dünyayı birləştiricilik xizməti" R.Bektibayev'in yeni fantastik hikayesinin ortaya çıxmasını sağladı. Bu roman 1998 yılında Türk dilinə çevrildi.

Günümüz şairlərindən İnan-Gayıp'ın "Dede Korkut'un mezarı" [6, 3-25] adlı destanı xalq ağızında yayılmışdır. Bu destan eski mitik süjeyə görə yapıldı. Yəni tüm dramatik poemaya Dede Korkut haqqındaki

süje esas olmuşdur.

“Hazır süjeyi” kullanmak – teorisyenlerin dediğine göre “sinkretizm devrine” aittir. “Bu devirde iki hadiselik arketip – görkemli gelişmenin sıralı derecesi olarak hazır süjeyi dilin verilmesinin kümülatifi ve tsiykıllı türü göründü [7; 169]. Eydetik poetikada “süje eserciliği durup, şimdi onu kullanım başladı” der O. M. Freydenberg [8; 322]. Bu araştırmacının kümülatifi ve tsiykıllı şemayı biriktirip, “mitolojik syüjet” anlayışında araştırdığı bilinmektedir.

Eski devir edebiyatını araştıran bilim adamı A. Qıravbayqızı: “Hayat ve ölüm konusu insanoğlu medeniyetinin en eski ve en kıymetli bilgileri veren “Gılgamış” ve “Avesta” yazmalarında da var. [9; 39] “Gılgamış da Dede Korkut gibi ölümden kurtulmak için onunla mücadele eder, “Dede Korkut efsanesindeki ölümden kaçma ideası –Dede Korkut kitabındaki- Deli Dumrul hakkındaki hikayede görülür” [9; 40], - diye yazar. Halk ağzındaki Dede Korkut’un ölümden kaçma motifi Dede Korkut kitabındaki “Dumrul’un kızıl kanatlı Azrail’le savaşması” hikayesiyle bağdaştırılıp bu “hazır süjeler” esasında şair İran Gayıp “Dede Korkutun Mezarı” destanını yazmıştır.

“Dede Korkut’un Mezarı” efsane-destanının kahramanları – bütün Türk dünyasının kutsal hafızı, piri Dede Korkut ve Canalıcı-K, dede Korkut’un babası – Karahoca-Oğuz ata, anası – Kamka-Kıpçak ana, yönetici-bey – Kahan, Dede Korkut’un eşi – Sarın aruy, arkadaşı Pəpil ve metresi-Nike’dir. Bunlardan başka destan hadisesi her türlü Sesler ve Kırk kız motifleriyle bağdaştırılır. Hadisenin geçtiği vakit – “Peygamber zamanına yakın zaman (VII-VIII. asır), geçtiği yer – “Bayat (Sirderya Nehri) yakası”dır (Destanın girişinde verilen bilgiler böyle).

Bu drama destanına göz gezdirildiğinde ilk önce – hadise içinde tanıdık, halkın hatırasında saklanan efsanelerin motiflerinden alındığını anlarız. İran Gayıp efsane hadisesini eserin esasına alıp, kendisinin yazarlık hayaline uygun olarak görkemli poetik katkılar ilave etmiş. Dede Korkut hakkındaki efsanelerin içinde en ünlüsü – Dede Korkut’un ecelden kaçması ve kopuzunu yapıp onunla dertli ve yüksek sesli bir küy çalmasıdır.

Destan içinde, zamanına darılan Dede Korkut gökyüzü sahibine - Tanrısına derdini anlatır. Bu görünüş “gökyüzü altı... yer üstü... bozkır... tabiat” çevresinde geçer. Tanrıyla konuşmak için gökyüzüne ulaşmaya çalışan Dede Korkut üzüntüsünde bütün insanoğlunun büyük derdini üstlenmiş gibidir.

... Kem tüysinip, az ugam:

... Eksik düşünüp az anlıyorum

Mümkün seniñ bazınañ...

Belki senin isteğinden...

Beyne nahak nalasınday

Belki boş üzüntüsü gibi alemin

Jatırında

Rahminde

Üş yıl jattım Anamnıñ!

Üç yıl yattım anamın

Äwel basta-ak

İlk başta

Magan kiymadıñ

Bana kıymadın

Togız ay

Dokuz ay

Tofız küñşilik

Dokuz günlük

Şarana-Gumırın Adamnıñ -

Bebek ömrün adamın

diye heyecanlanan Dede Korkut şiirlerinin esas ana rahminde üç yıl yattığı hakkındaki efsaneden başlar. Halk ağzındaki Dede Korkut’un doğumu sırasındaki efsane İran Gayıp destanında şöyle ifade edilir:

Men kelerde –

Ben doğarken

Ay menen küñ şagılısıp,

Ay ve güneş çarpışıp

Aruwana-tirşilik

Güzel hayat

Küyisinen jañılıp,

Durumundan yanılıp

Auwa kozdanıp-

Hava sinirlenip

Kara aspandı buw aldı

Kara gökyüzünü buhar aldı

Topırak bazdanıp -

Toprak bozulup-

Kara jerdi suw aldı.

Kara yeri su aldı.

Eki ayaktı jumır bastınıñ–

İki ayaklı yuvarlak başlının

Zäre-kutın uşırıp,

Korkutup

Salıp tuwdım landı ...

Doğdum felaketi çağırıp...

Birinci görünüşteki Dede Korkut monoloğunda bulunduğu ortama sığmadan kaçıp, sadece tabiatı dost görüp, ona baş vuran ve Tanrıyla da konuşup yaratılışın sırrını öğrenmeye çalışan benzersiz adamın (Dede Korkut’un) heyecanı ve yürek derdi söz konusudur.

Yaratıcı Tanrıya şöyle der:

Korkıttın kim ekenin

Korkut’un kim olduğunu

Jaratuwşı öziñ bolmasañ

Yaratıcı sen olmasan



O, Təñir, Ey Tanrı  
Tüsinbeydi bul tobır,- Anlamaz bu millet,  
Tanrı'ya şikayət eden ve derdini anlatan Dede Korkut yine şöyle der:  
Kök törinde- Göğün başköşesinde-  
Sen jalgız, Sen yalnız,  
Jer betinde- Yeryüzünde-  
Men jalgız, - Ben yalnız,

Dede Korkut hakkındaki efsanenin biri – onun kopuzu dünyaya getirmesi motifidir. İran Gayıp'ın destanında bu görünüşün anlamı derinleşerek, derin çekişmelerle verilir. Dede Korkut'un ölümden kaçması bir yandan ölüm ile mücadele etmesi meselesidir.

İkinci görünüşte – sağ eline asa'sını<sup>1</sup>, sol eline kopuzunu alan Dede Korkut'u canlı cansız tabiatla konuşur bir şekilde bulabiliriz. Bir anda kuğular:

Kobız ünine Kopuz sesine  
Zarmız... İhtiyacımız var  
Korkıt,- Dede Korkut,

diye nazlanarak seslenirler. Turnalar ise Dede Korkuta onu bekleyen çok güzel bir kızın olduğunu söyler. Bu sırada Dede Korkut kopuzunu çalmaya başlar. Küy<sup>2</sup>ün sonunda hayele ulaşır. Hayel içinde – Dede Korkut küyünün uzaktan gelen sesiyle başı dönen Sarın-aruw yanına kırk kız alıp Dede Korkut'a doğru yola çıkmış. Acayip sesle başları dönüp, gece gündüz ilerleyen kırk kız çöle rast gelirler. Sonunda kırk kızın hepsi ölür. Fakat Sarın-aruw yolun zorluklarına dayanıp, aksayarak gelirken zar zor Dede Korkut'a yetiştiği anda yorgunluktan bayılıp yere düşer.

Dede Korkut'a ait efsanelerin yine birisi kırk kız ve aksak kız hakkındadır. Hikayede olay şöyle anlatılır: kırk kızın tamamı Dede Korkut'a varırız diyerek yola çıkarlar ve yolda ölürlər. Fakat bunların içinden sadece bir aksak kız Dede Korkut'a ulaşabilir.

Başka bir efsaneye göre Dede Korkut'un küyüne aşık olan aksak kız Korkut'un eşiymiş ve onun adı Sarın-aruwmuş. Şair İran-Gayıp, Sarın-aruw'un aksak olmasının sebebini yolda çektiği sıkıntılarla ilgili görür.

Destanın ikinci bölümüne ait olan olay, Oğuz-Kıpçak devleti hükümdarının vefat etmesi ve onun ölümü üzerine milletin yas tutmasıyla başlar. Bu sırada “güneş ayla kapanıp (tutulup), deprem olur gibi” olur. Uzaklardan ilk önce Sarın-aruw yetişir, ondan sonra Dede Korkut da gelir. Ölmüş olan hükümdarı diriltmeye çalışan Dede Korkut canlı esasını eline alıp, bakışılığa başlayıp cinlerini çağırır. Fakat gücü yetmediğinden, hükümdarı diriltme işinde başarılı olamaz.

Poemin bundan önceki bir olayında olduğu gibi Dede Korkut Sarın-aruw ile buluştuğu anda ecelin korkunç sesi gelip:

...Bu dünyede-ülesiñ: Bu dünyada senin payın:  
Sen-jer betinde Sen yeryüzünde  
Kırk yıl gana ömir süresiñ, Sadece kırk yıl yaşayacaksın  
Korkıt,- Korkut,  
demişti. Şimdi ise bu ecel sesi mezar dibinden yine gelip:  
Päli?! Haa?!  
Bugün-tuwra kırıktasıñ Bugün tam kırk yaşındasın  
Yaki, mendik ırıktasıñ Ve benim huzurumdasın  
Korkıt,- Korkut,-

diye alay ederek gülmüş. Azrail ağzından söylenen korkunç sözler destan olayını daha çekici hale getirdi ve özüne yaklaştırdı.

Ecel meleği ile çekiştiği zaman Dede Korkut'un işi daha da zorlaşır. Kendi gücünü kanıtlamak isteyen Ecel meleği Azrail, Hükümdar Bek'e canını tekrar verir. Dirilen Bek yine tahtına oturduktan sonra kopuz ve mezarın kimin olduğunu sorar. Etrafındaki tüm sesler kopuzun da mezarın da Korkut'un olduğunu söyler. Halk ağzında “Kayda barsañ – Korkıtın köri” (nereye gitsen – Dede Korkutun mezarı) diye söylenen deyim mezardan kaçıp, dünyayı gezen Dede Korkut'umuza ait olmuştur. İran-Gayıp ise bu destanında bu motifi yukarıda bahsettiğimiz gibi başka bir şekilde söyleyip, yeni bir olay yaratmıştır. Yani Dede Korkut'un

<sup>1</sup> Asa/asatayak; bakış ve şamanların canlı müzik aletidir.

<sup>2</sup> Küy; dombura veya kobuzla çalınan bir parça

bildiğimiz Kazak efsanelerinde söylenen kendisine ait mezara değil de, Hükümdar Bek için kazılan mezara girmesi gerekliymiş.

Şimdiki olay Dede Korkut Kitabı'ndaki Er Dumrul hikayesiyle benzer. Şair oradaki olayı motif olarak alsa da, ona başka bir şekil verip, poetik görkem katar. Azrail'in can almasının ve can vermenin Tanrıdan olduğunu duyan Dede Korkut artık yüce Tanrıyı tanıyıp, ona tapmaya başlar. İnsanın kendisini şüphe duymadan tanıdığına razı olan Tanrı: "Kendi canının yerine başka birisinin canını bulsun", der. Dede Korkut en yakınları olan babası Karakoja'yı, annesi Kamka'yı, arkadaşı Rapol'i, kız arkadaşı Nike'yi söyler. Fakat böyle zor bir durumdan onu kurtaran yâri Sarın-aruw olmuştur. Sarın-aruw, Azrail'e gelip Dede Korkut'un yerine kendi canını almasını rica eder. Bu durumda Azrail Sarın-aruw'ın önünde çaresiz kalır. Bir yandan hamile olduğu için, bir yandan da onun bu işine sevindiği için canını almak istemez. Bundan sonra Dede Korkut kendi canını vermeye karar verir. Ömrünün son anında kopuz ile küy çalıp, hayat ile vedalaşma imkanı ister. Küy çalındığında mezar içindeki Azrail-Ecel gözden kaybolurmuş. Kopuzunu çaldığı zaman etraftaki millet susup, sadece bu melodiyi dinler; küy durduğu sırada tekrar Dede Korkut'un mezarı diye seslenmeye başlarıymış. Bu sırada Dede Korkut ise yanına Sarın-aruw'ı alıp, kalabalık gruptan çıkıp kaçarmış.

Dördüncü bir görünüşte Dede Korkut Sirderya nehrinin üstünde Jelmaya<sup>3</sup>'sına binip küy çalıp oturur. İran-Gayıp burada Dede Korkut'un çocuğuna ait olan «Aup-pay» küyünü çaldığını ifade eder. Durmadan çalıyormuş, onu çaldığı zaman Ecel yaklaşmıyormuş. Fakat Dede Korkut bir an durduğunda ecel yılanı gelip kapmış ve böylece ölmüş.

Dede Korkut'un vasiyeti – kendisinin Kızılorda ilindeki Kazalı'ya gömülmesi ve oğluna kopuzunun teslim edilmesidir.

İran-Gayıp «Dede Korkut Mezarı» poeminde eski efsaneye kendi görkemli düşünce ve hayellerini katarak, değiştirerek dramalı çekişmelerle dolu olaylar yarattı ve onda Dede Korkut'un zor ve acayip yönünü gösterdi. Böylece güzel bir mitopoetik eser yarattı.

#### Sonuç

Dede Korkut göçebeler için acayip ve gizli bir şahıstır. Onun için de onun tüm hareketleri «mitik alan» çevresinde görülür. Kazak küy sanatının da kurucusu ve onun başında olan Dede Korkut'un «Uşardıñ Uluwı», «Jelmaya», «Targıl Tana», «Başpay», «Auppay» vb küyelerinin ortaya çıkması hakkındaki efsaneler de mitik alanla ilgilidir. Bu küy efsaneleri Kazak folklorunun çok kıymetli yadigarlarından biridir. Küyçülük, bakışlık ve jıralık gibi büyük sanatları kendisinde bulduran Dede Korkut'u mitopoetik alan çevresinde araştırmamızın büyük bir anlamı var. Mitolog bilim adamlarının dediklerine inanıp, mite samimi olarak yaklaşarsak önmümüzde gerçek kapısı açılır ve «ömürden sonraki ömrün» sırrı malum olup, insanoğlu durmadan aradığı «ebedi», «kutlu mekanına» dönebilir. İşte Dede Korkut ebedi yaşayacağı mekanı arayan, hayatı sırla dolu bir şahıstır. Yeryüzünde "küçük tufan" olayını meydana getirip dünyaya gelen ve ölürlen de Sirderya nehrinin üstünde ölen Dede Korkut göçebeler için ruhun ebediliğinin, yani ebedi hayatın simgesi olmuştur.

#### Kaynaklar:

1. Margulan, Ä. (1985), *Ejelgi Jır-Añızdar*, Jazuvşı, Almatı, 368 s.
2. Ejelgi Qosözen Mädeniyeti // <http://kazorta.org/ezhelgi-os-zen-m-denieti/>
3. Sadovskaya, İ. G. (2006), *Mifologiya*, Moskova, 352 s.
4. Jumabayev, M. (2005), *Köp Tomdıq Şıgarmalar Jıynağı*, Birinşi Tom, Jazuvşı, Almatı, 208 s.
5. Bektibayev, P. (1998), *Qayta Oralğan Qorqıt Ata: Povest' jäne Äñgimeler*, Jazuvşı, Almatı, 84 s.
6. Gayıp, İran (2001), *Qorqıtıñ Köri*, Jazuvşı, Almatı, 184 s.
7. Teoriya Literaturı. V Dvux Tomax. Pod Red. N. D. Tamarçenok – T. 2. Moskva, 2004, 368 s.
8. Freydenberg, O. M. (1997), *Poetika Syüjeta i Janra*, Moskva, 420 s.
9. Qıravbayeva, A. (2001), *Ejelgi Ädebiyet*, Elorda, Astana, 224 s.

#### Kazakh folklore and Dede Korkut in literature and the mitopoetic area Summary

The motif of the arrival of Dede Korkut to the world in Kazakh folklore takes place in very old legends. His arrival to the world is associated with a mysterious power in these legends. So, it is seen that, it is connected with mythological thought. His unique creation, so the motif of the arrival of him to the world in a strange way also enters the old stories and the epics. The founder of Kazakh noise art and its head is Dede Korkut too. Dede Korkut is a person who is looking for a place to live forever and full of secrets. Dede Korkut who created a small thunderstorm on earth and came to the world and he died on the river of Syrdarya has become the symbol of the eternity of the soul, it means the eternal life for the immigrants.

<sup>3</sup> Jelmaya; Kazak efsanelerinde uçan halıdır

## **Отец Коркут и мифопоэтическое пространство в казахском фольклоре и литературе**

### **Резюме**

В казахском фольклоре рождение Отца Коркута описано в самых древних легендах. В этих легендах рождение Отца Коркута связывается с загадочными силами. То есть связывается с мифологическими воззрениями.

Необычное, мифическое рождение Отца Коркута характерно и более поздним легендам. Кроме этого, Отец Коркут считается основателем и ярким представителем казахского озанского искусства.

Отец Коркут – это личность, которая всю жизнь ищет смысл жизни, жизнь которого окружена тайной и мистикой. Он был рожден в «малом вихре». Загадочен также его уход из жизни. А после себя он оставил литературное наследие.